

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658:621

Сутнісні характеристики економічної категорії
«адаптація підприємства»

Баламут Г.С.

кандидат економічних наук,
Харківський державний університет харчування та торгівлі

У статті проведено аналіз літературних джерел щодо визначення поняття «адаптація підприємства», розкрито зміст її основних видів та сформульовано економічний зміст даного поняття. Запропоноване систематизоване визначення поняття «адаптація» з позиції його прояву в економіці.

Ключові слова: адаптація підприємств, стратегічні цілі, ринкова економіка, стійкість, конкурентоспроможність.

Баламут Г.С. СУЩНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ «АДАПТАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ»

В статье проведен анализ литературных источников относительно определения понятия «адаптация предприятия», раскрыто содержание ее основных видов и сформулировано экономическое содержание данного понятия. Предложено систематизированное определение понятия «адаптация» с позиции его проявления в экономике.

Ключевые слова: адаптация предприятий, стратегические цели, рыночная экономика, устойчивость, конкурентоспособность.

Balamut G.S. INTRINSIC CHARACTERISTICS OF ECONOMIC CATEGORY «ADAPTATION OF THE ENTITY»

The analysis of references, concerning determination of a concept of «adaptation of the entities» is carried out, content of its main types is opened and economic content of a concept of «adaptation of the entity» is formulated. The offered systematized determination of the concept "adaptation" from a line item of its manifestation of economy.

Keywords: adaptation of the entities, strategic objectives, market economy, stability, competitiveness.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У новому тисячолітті наша країна повинна навчитися жити в умовах ринкової економіки, найважливішою умовою цього є висококваліфіковане управління. Вміння швидко адаптувати роботу підприємства відповідно до змінених умов у конкурентному середовищі є одним із найважливіших завдань управління та запорукою успіху будь-якого підприємства, тому поняття «адаптація підприємств» має дуже багато визначень і не має єдиного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними дослідженнями поняття «адаптація підприємства» займалися такі відомі зарубіжні вчені, як Р.Л. Акофф, І. Ансофф, П. Дойль, К. Кернс, Т. Сааті; вітчизняні дослідники – Т.В. Ландина, М.М. Будник. Р.Л. Акофф розглядав природу адаптації та виділив два типи адаптивних реакцій. І. Ансофф розробив

метод адаптивного пошуку, який описує можливі стратегії підприємства в умовах ринку [1, с. 51]. П. Дойль, К. Кернс та Т. Сааті визначають адаптацію як властивість відкритої системи (підприємство розглядається як «відкрита система»). Т.В. Ландина вперше в сучасній вітчизняній економічній науці розробила класифікацію проблем адаптації та спробувала розробити адаптаційні механізми організаційно-виробничих систем. М.М. Будник обґрунтувала поняття, які найбільшою мірою визначають сутність процесу адаптації підприємств: середовище адаптації, чутливість до змін, здатність до адаптації, потенціал адаптації, період адаптації (адаптаційний синдром), поведінкову адаптацію, гнучкість (адаптивність) структур підприємства, систему адаптації. Але на сьогодні не досліджено особливості адаптації підприємств, не визначено зміну її сутності в умовах умовно стабільного рин-

кового середовища. Саме тому ця сфера наукових досліджень є актуальною та вимагає подальших розробок.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – визначити зміст поняття «адаптація підприємств» та його трансформації залежно від умов функціонування підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнофілософське визначення сформував А.Б. Георгієвський: «Адаптація – це форма відображення системами впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, яка передбачає встановлення з ним динамічної рівноваги та стійкості». У даному визначенні виділено декілька суттєвих ознак, що характеризують адаптацію з більш загальних позицій. По-перше, зазначається, що адаптація – це процес активного відображення, що забезпечує самозбереження системи у процесі її розвитку. Процес адаптації фіксується у стійкості окремих систем до несприятливого впливу середовища. По-друге, адаптація проявляється стосовно як до зовнішніх, так і до внутрішніх впливів. По-третє, адаптація проявляється як тенденція до встановлення визначеної межі гармонії системи із зовнішнім та внутрішнім середовищем [2, с. 38]. Це визначення розширює взаємозв'язок поняття «адаптація» з кібернетичними категоріями саморегуляції та управління.

Варто зазначити, що термін адаптація застосовується тільки щодо цілісних систем, що вдало відображено в афоризмі Дж. Баркрафта: «Будь-яка адаптація є інтеграція». Поняття «адаптація» може застосовуватись до всіх систем, які характеризуються стійкістю стосовно зовнішнього та внутрішнього впливу шляхом саморегуляції та управління.

Деякі науковці ототожнюють адаптацію з управлінням. Так, Л.А. Растригін вважає, що адаптація нічим не відрізняється від управління та зазначає: «Адаптація – це організація цілеспрямованого впливу на об'єкт, який спрямований на досягнення раніше поставлених цілей»; з урахуванням особливостей складних систем «адаптація – це процес цілеспрямованої зміни параметрів та структури системи, яка полягає у визначенні критеріїв її функціонування та виконання цих критеріїв».

В економічній літературі даний термін трактується по-різному. Відповідно до першого підходу, адаптація розуміється як ступінь залучення підприємства до ринкових форм

господарювання [1, с. 9]. На першому етапі ринкових перетворень адаптація розумілась як зміна форми власності, самостійний вихід на зовнішній ринок, прагнення максимізувати прибутки, виробництво конкурентоспроможної продукції, що досягається шляхом зменшення видатків, закриття збиткових виробництв, скорочення персоналу. Але дане розуміння характеризується надмірною «економічністю» та не враховує соціального чинника.

Із часом з'явився другий підхід до розуміння адаптації, який урахував соціальні наслідки економічних реформ у державі. Так, за різкого спаду виробництва адаптація передбачала виживання виробництва, збереження основних фондів та ключових технологій, але даний підхід не враховував перспективи розвитку підприємств [3, с. 146].

Відповідно до третього наукового підходу, адаптація розумілась як ступінь освоєння «нових правил гри», нових способів виробничо-фінансової діяльності у принципово новому зовнішньому середовищі. З точки зору мікроекономіки адаптація – це стан виробництва, який забезпечує рівновагу попиту та пропозиції на ринку товарів та послуг, а виробник має можливість постійно підтримувати свої економічні показники у визначених межах на основі своєчасного і повного врахування у виробництві змін зовнішнього економічного середовища.

Усі перераховані підходи розглядають адаптацію як характеристику діяльності підприємства, стратегічними цілями якої є виживання або розвиток.

Відомий учений Р.Л. Акофф уважав, що адаптація – така реакція на зміну умов, яка протидіє дійсному чи можливому зниженню ефективності поведінки системи. Зміни можуть бути внутрішніми або зовнішніми. Адаптивна реакція може бути двох типів. Перший тип – це пасивна адаптація, коли система змінює свою поведінку з метою підвищення ефективності своєї діяльності. Другий – це активна адаптація, коли система змінює середовище таким чином, щоб її діяльність була ефективною.

На нашу думку, коли підприємства самостійно не можуть впливати на зовнішнє середовище, вони застосовують саме пасивну адаптацію, але вони мають прагнути до розробки та застосування ефективних засобів активної адаптації. Саме завдяки активній адаптації підприємства спроможні будуть змінити умови функціонування, але варто зазначити, що без активної участі держави

у цих процесах вітчизняним підприємствам буде важко розробити дієві засоби активної адаптації.

А.О. Мельник у своїх дослідженнях зробила спробу виділити види адаптації підприємства: статичну та динамічну, групову та індивідуальну; постійну, періодичну та тимчасову; кількісну, якісну та модуляційну, комплексну та конкретну, спрямовану на розвиток та спрямовану на виживання адаптації [4, с. 136–138]. Статична адаптація – це результат раніше вироблених адаптивних реакцій на зовнішній вплив, формує адаптаційний потенціал підприємства, передбачає існування на підприємстві вже набутих властивостей, за допомогою яких підприємство адаптувалось до зовнішнього середовища. Динамічна адаптація – процес взаємодії підприємства з чинниками зовнішнього середовища, спрямований на пристосування до них у процесі здійснення підприємницької діяльності. Динамічна адаптація направлена на формування властивостей, що забезпечують та прискорюють пристосування підприємства до змін зовнішнього середовища.

Якщо розглядати особливості цих видів адаптації в умовах кризи, варто зазначити, що статична адаптація підприємства визначає його спроможність протистояти негативним впливам фінансової кризи. Динамічна адаптація є актуальною в період прояву кризових явищ, оскільки вона спрямовується на пошук шляхів пристосування і виживання підприємства у складних економічних умовах [5, с. 39].

Індивідуальна адаптація передбачає інтеграцію реакцій цілісної системи, спрямованих на підтримку її стійкості за постійних змін внутрішніх та зовнішніх умов функціонування. Індивідуальна (самостійна) адаптація передбачає пристосування підприємства до зовнішнього середовища самотужки. Групова адаптація заснована на різних формах взаємодії між господарюючими суб'єктами, що спрямовані на забезпечення самозбереження та розвиток у мінливих умовах зовнішнього середовища. Цей вид адаптації становить цілеспрямовану, ще більш, інтегровану сукупність індивідуальних адаптацій. Групова адаптація використовується групою підприємств, які об'єднуються з метою пристосування до змін зовнішнього середовища спільними зусиллями [6, с. 9].

Серед розглянутих видів адаптації, на нашу думку, більш ефективною в умовах кризи є

групова адаптація, яка спрямована на збереження економічних інтересів декількох підприємств чи окремого регіону, чи визначеної галузі. Саме групова адаптація забезпечить розробку оптимальних засобів боротьби з кризою, індивідуальна адаптація може забезпечити вихід із кризи одного підприємства та водночас створити ще більш негативні умови для функціонування його контрагентів. Індивідуальна адаптація в умовах кризи лише загострить негативні впливи зовнішнього середовища на роботу підприємств.

Тимчасова адаптація передбачає використання засобів та інструментів адаптації лише у разі гострої потреби, за досягнення бажаного результату використання адаптаційних засобів припиняється. Періодична адаптація передбачає зміни у системі управління тільки за зміни зовнішнього середовища, пристосувавшись до середовища, підприємство припиняє використовувати засоби адаптації у процесі управління. Постійна адаптація використовується підприємствами у нестабільному, швидко мінливому середовищі, передбачає безперервне використання засобів адаптації у процесі управління [7, с. 15].

В умовах кризи підприємства, як правило, радикально змінюють звичні методи управління, і вони, як правило, є характерними засобами саме тимчасової адаптації.

Кількісна адаптація передбачає зміну концентрації використання засобів адаптації, що спрямовані на пристосування підприємства. Якісна адаптація передбачає використання нових та новітніх засобів, які би сприяли процесу пристосування підприємства до зовнішнього середовища. Модуляційна адаптація передбачає зміни у використанні наявних на підприємстві засобів та інструментів пристосування до середовища. Для кризових умов господарювання оптимальним є модуляційна адаптація, яка поступово трансформується в якісну. Якісна адаптація має можливість забезпечити нормальне функціонування підприємства, не змінюючи його активи і пасиви значною мірою, використовуючи при цьому його потенціал [7, с. 16–17].

На підприємстві може використовуватись як адаптація одного виду, так і адаптація декількох видів. У першому випадку адаптація спрямована на досягнення певного результату за допомогою визначених засобів, направлених на пристосування окремого підрозділу чи відділу підприємства.

У другому випадку підприємство використовує декілька засобів адаптації, що спрямовані на пристосування підприємства у цілому. Адаптація, спрямована на виживання, передбачає дії, які спрямовані на формування у підприємства властивостей, що забезпечують йому беззбиткове функціонування у зовнішньому середовищі. Адаптація, спрямована на розвиток, використовується підприємствами, які впевнено почувають себе в наявних умовах функціонування та прагнуть підвищити ефективність своєї діяльності з метою розширення масштабів виробництва [7, с. 18].

Кризові явища погіршують роботу майже всіх суб'єктів господарювання, але залежно

від їх стійкості засоби адаптації розвитку втрачають свою актуальність і першочерговими стають засоби адаптації виживання.

Висновки з цього дослідження. Поняття «адаптація підприємств» нове для вітчизняних підприємств, але відіграє важливу роль у розвитку сучасної підприємницької діяльності. Адаптація підприємств є обов'язковою умовою і головним критерієм ефективності господарської діяльності в умовах кризи. На нашу думку, змістовність поняття «адаптація підприємств» не змінюється залежно від змін умов функціонування вітчизняних підприємств, а лише посилюється в умовах нестабільного економічного становища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Менеджмент для магистров / Под ред. А.А. Епифанова, С.Н. Козьменко. – Сумы: Университетская школа, 2003. – 762 с.
2. Murphy R. Adaptive Processes in Economic Systems. – N.Y.– 1965.
3. Авраамова Е. Адаптация промышленных предприятий к рыночным условиям / Е. Авраамова, И. Гурков // Вопросы экономики. – 1997. – № 11. – С. 145–149.
4. Мельник А.О. Становлення та розвиток поняття «адаптація підприємства» / А.О. Мельник // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2004. – № 1. – Ч. 2. – Т. 2. – С. 135–138.
5. Крисько Ж.Л. Адаптація підприємства до зовнішнього середовища через механізм реструктуризації / Ж.Л. Крисько // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 38–42.
6. Білошкурська Н.В. Моделі адаптивної поведінки та їх роль у формуванні економічної безпеки підприємства / Н.В. Білошкурська // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12(114). – С. 9.
7. Алексеев С.Б. Формування адаптивного управління підприємствами вугільного машинобудування : автореф. дис. ... к.е.н. : спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами» / С.Б. Алексеев. – Донецьк, 2003. – 23 с.